

Јордан ЦЕКОВ-ДАНЕ

НЕКОИ ПРЕТПОСТАВКИ ЗА ОДРЖУВАЊЕ ПРВОТО ЗАСЕДАНИЕ НА АНТИФАШИСТИЧКОТО СОБРАНИЕ НА НАРОДНОТО ОСЛОБОДУВАЊЕ НА МАКЕДОНИЈА (АСНОМ)

За Куманово и кумановскиот крај претставува особена чест што на ова подрачје на 2 август 1944 година, во просторите на новиот конак на манастирот „Св. Прохор Пчињски“ се одржа Првото заседание на антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ)¹⁾. На ова Заседание македонскиот народ преку своите избрани делегати, по три и пол годишна народно-ослободителна војна, во заедништво со останатите народи и народности под раководството на Јосип Броз—Тито ги оствари вековните стремежи за национална слобода и социјална правда, станувајќи (со историските решенија донесени на Првото заседание на АСНОМ) една од шесте државни единици на нова Демократска Федеративна Југославија. Самото одржување на Првото заседание на АСНОМ на кумановското подрачје всушност претставува своевидно признание за улогата на кумановската партиска организација во 1941 година²⁾ и особено во 1943³⁾ и 1944 година, затоа што таа смогна сили и успеа да ја изврши својата историска задача на организатор и предводник на Народноослободителна војна во Куманово и кумановскиот крај. Со вакво фактичко признание сите учесници во НОБ и генерациите во деновите на слободата можат оправдано да се пордеат, а особено тоа се однесува на народот од сиромашната и бунтовната Козјачија која во деновите на одржувањето на Првото заседание на АСНОМ беше, така

1) Зборник на документи, АСНОМ 1944—1964, Скопје, 1964, стр. 7, 183.

2) На 12.X. 1941 год. на Карадак и Козјак Планина излегоа Карадачкиот и Козјачкиот кумановски НО партизански одреди. Во борба со бугарска војска и полиција Карадачкиот одред беше уништен на 14.X. 1941 год. а Козјачкиот одред беше уништен на 17.X. 1941 година.

3) На 26-VI-1943 год. од Куманово излегоа 10 партизани, јадро на идниот партизански одред. Кумановскиот партизански одред е формиран на 2-VIII-1943 год. на место „Св. Илија“, 15 км. источно од Куманово.

да кажеме, домаќин на драгите гости — народните борци-делегати на Првото заседание на АСНОМ, пред и по одржување на Заседанието.

Кога подвлекуваме дека Првото заседание на АСНОМ било одржано на поширокото кумановско подрачје-поточно во манастирот „Св. Прохор Пчињски“ веднаш треба да се нагласи дека изборот на ова подрачје за одржување на Првото заседание на АСНОМ не беше случајно извршен туку овој избор беше обусловен од неколку причини, а имено:

1. Со развојот на вооружената борба во кумановскиот крај во втората половина на 1943 година ова подрачје стана едно од трите жаришта на НОБ во Вардарскиот дел на Македонија по Дебарца, меѓу Кичево и Охрид, и Тиквешко—Гевгелиското подрачје каде што беа формирани Првата и Втората македонска бригада.

Како еден од покрупните резултати во разговорот на НОБ на кумановското подрачје беше формирањето на Првиот кумановски батаљон „Јордан Николов-Орце“⁴⁾ на 1.XII 1943 год., а потоа и формирањето на Вториот кумановски батаљон „Христијан Тодоровски-Карпош“⁵⁾, кои беа основа за создавање на третата регуларна воена единица на НОВ и ПОЈ на Македонија: Трета македонска ударна бригада⁶⁾.

2. На 25.II 1944 година⁷⁾ на Козјачкиот масив пристигнуваат: делегатот на ЦК КПЈ и Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ Светозар Вукмановиќ-Темпо, мнозинството членови на ЦК КПМ⁸⁾, мнозинството членови на Главниот штаб на НОВ и ПОЈ за Македонија со командантот Михаило Апостолски и Иницијативниот одбор за свикување на Првото заседание на АСНОМ. Нивно-то пристигање на кумановското подрачје и формирањето на Третата МУБ значеше дека на кумановско-врањското подрачје му се дава особено значење и важност за натамошниот посилен развој и ширење на НОБ во Источна Македонија, Југоисточна Србија и Косово. Настаните што потоа се одиграа само ја потврдија оваа оценка. На овој план Третата МУБ со своето учество во разбивањето и уништувањето на четничкиот „Вардарски корпус“⁹⁾ и со неколку успешно извршени напади и борби против бугарската фашистичка војска во текот на март и април

⁴⁾ Војно-историски институт Југословенске Народне Армије (ВИИЈНА), Том VII, книга 2, Београд 1952, док. бр. 96, стр. 273.

⁵⁾ ВИИЈНА, Том VII, книга 3, Београд 1954, док. бр. 18, стр. 56, 59.

⁶⁾ Исто, стр. 59.

⁷⁾ Михаило Апостолски: Февруарски поход, НИК Наша книга, Скопје, стр. 154, 191—194.

⁸⁾ Од членовите на ЦК на КП на Македонија на Козјачкиот масив беа пристигнале Мара Нацева, Страхил Гигов и Бане Андреев.

⁹⁾ Михаило Апостолски: Февруарски поход, НИК Наша книга, Скопје, стр. 212, 215.

рил 1944 година (борба кај село Биљача¹⁰), напад на железничката станица Ристовац¹¹, напад на рудниците за цинк и олово во Пробиштип и Добрево¹²), напад и првото ослободување на Кратово¹³) високо ќе го подигне угледот на нашето оружје и на НОБ и тоа пред сè во Источна Македонија а и пошироко.

Формирањето на Третата македонска ударна бригада и нејзиниот успешен борбен биланс на првите месеци по нејзиното формирање беа прва и основна претпоставка за одржување на Првото заседание на АСНОМ.

2. На кумановско-врањското подрачје во почетокот на март 1944 година освен Третата МУБ дејствуваа Вториот јужноморавски партизански НО одред, кој на 8 март прераснува во VII српска бригада¹⁴) и Косовскиот партизански НО одред¹⁵). Со пристигањето на другарот Темпо и Главниот Штаб на НОВ и ПОЈ за Македонија командувањето и содејствувањето на овие наши три крупни воени единици беше координирано и обединето¹⁶).

3. Како резултат на успешно водените борби против бугарските фашистички окупатори на кумановско-врањското подрачје, поточно источно од линијата Куманово—Врање во втората половина на 1943 година и особено по уништувањето на четничкиот „Вардарски корпус“ на 29.II 1944 година беше создадена слободна територија¹⁷ во големина преку 2 000 км².

4. На слободните територии, а исто така и на полуслободените, особено во Западна Македонија, потоа во Тиквешијата и во Кумановскиот крај дејствуваше народната власт¹⁸) во лицето на народно-ослободителните одбори избрани на селските конференции.

5. Народно-ослободителната борба и вооруженото востание кон крајот на 1943 година, со формирањето на Првата и Втората македонска ударна бригада и со формирањето на Тре-

¹⁰) Исто, стр. 219.

¹¹) Исто стр. 227—230.

¹²) Исто, стр. 235, 236—243.

¹³) Михаило Апостолски: Пролетната офанзива во Македонија и во Поморавјето, НИК Наша книга, Скопје, стр. 94—98.

¹⁴) Стојадин Стошиќ, Јордан Петковиќ: Развитак НОП-а у Врањској околини и Хроника VIII српске ударне бригаде, Врање 1968, стр. 75—84.

¹⁵) Исто, стр. 79.

¹⁶) Михаило Апостолски: Февруарски поход, НИК Наша книга, стр. 201.

¹⁷) Слободната територија се граничеше: Куманово (исклучно), Крива Паланка (исклучно), Босилеград (исклучно), планината Бесна Кобила и Врање (исклучно).

¹⁸) ВИИЈНА, Сборник, Том II, книга 2, Београд 1952, док. бр. 80, стр. 221, тоачка В.

тата македонска ударна бригада мина во повисока фаза. Постоењето и јакнењето на овие три партизански ударни бригади, како и на други помали единици беше сигурна основа за создавање на народна македонска војска во рамките на Народно ослободителна војска и партизански одреди на Југославија (НОВ и ПОЈ).

6. Со оглед на својата географска положба и компактност на планинските масиви источно од линијата Куманово—Велес па сè до југословенско-бугарската граница на исток и понатаму на север кон Црна Трава, планинските масиви источно од линијата на Куманово—Врање (Козјак, Герман, Кокура, Широка Планина, Дукат, Бесна Кобила) во сплетот на дадените политички и воени околности овие планински масиви нудеа најпогодни можности за извршување на историската одлука на ЦК КП на Македонија донесена на Преспанското советување во село Отешево¹⁹⁾ кај Ресен во август 1943 година. Со ова одлука беше навестено дека се пристапува кон подготовки за свикување и конституирање на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија — АСНОМ.

Брзиот разгор на народното востание на кумановско-врањското подрачје пролетта 1944 година создаде претпоставки Првото заседание на АСНОМ да се свика во почетокот на летото. За остварување на ова крупна историска задача Иницијативниот одбор за свикување на Првото заседание на АСНОМ кон средината на март 1944 година испрати писмо²⁰⁾ до сите народноослободителни одбори во Македонија во кое се укажува, покрај другото, како да се избираат делегати за Првото заседание на АСНОМ. Освен делегати кои НОО ги избирале во окупираните градови, се избирале делегати и во вооружените единици на НОВ и ПОЈ за Македонија.

Што се однесува до избраните делегати од окупираните градови тие на слободната територија на Козјак Планина пристигнуваа преку Куманово.

Делегатите кои од окупираните градови беа задолжени да стигнат на слободната територија, кумановската партиска организација, преку свои бази во непосредна близина на Куманово, ги прифаќаше и потоа ги испраќаше на слободната територија. За сето време додека траеше нивното прифаќање и испраќање на слободната територија не се случи ниту еднаш некој од нив да падне во рацете на бугарската полиција, односно сите делегати за АСНОМ сигурно и безбено пристигнаа на слободната територија на Козјак Планина.

¹⁹⁾ Зборник на документи, АСНОМ 1944—1964, Скопје 1964, док. бр. 80, стр. 13.

²⁰⁾ Исто, док. бр. 17, стр. 96.

Народот од козјачките села со радост и восхит ги прифаќаше делегатите за АСНОМ и на сите нив им даде заслон, потребни обавестувања и прехрана. Меѓутоа, забрзаните подготовки за свикување на Првото заседание на АСНОМ беа привремено прекинати поради започнување на Пролетната офанзива на бугарските фашистички окупатори. Офанзивата започна во почетокот на мај, 1944 година.

После четириесет и пет деноноќија²¹⁾ на непрестајни борби нашите единици, во чиј состав беше и Третата МУБ, од Пролетната офанзива излегоа победници затоа што успеаја да ја зачуваат својата борбена сила и ударна моќ, здобивајќи се притоа со богато борбено искуство.

Веднаш по завршување на Пролетната офанзива Иницијативниот одбор интензивно продолжи со подготовките за свикување на Првото заседание на АСНОМ. Како најпогоден ден за одржувањето на Првото Заседание на АСНОМ беше одреден 2 август 1944 година, историски ден—Илинден за да се збидне предвидувањето од директивното писмо на КП КПЈ за Македонија од средината на септември 1941 година: „земјата што даде еден Илинден — таа ќе даде и друг“⁽²²⁾.

Во сплетот на сите дадени околности манастирот „Св. Пророк Пчињски“, со неговите древни и новоизградените конаци, даваше просторни и сместувачки можности за одржување на Првото заседание на АСНОМ, а поставеноста на манастирот во котлина оградена со Руен, Коќура и Козјак Планина даваше погодни можности за обезбедување на околните висови и главни патни правци да може Првото заседание непречено да се одржи.

Како многу битен факт, исто така, треба да го наведеме и тој дека сите подготовки што претходеа на свикувањето и одржувањето на Првото заседание на АСНОМ (повикување на избраните делегати, нивното прифаќање, засолнување во базите, нивното патување и пристигање на слободната територија на Козјак Планина) како и самото одржување на Заседанието беа држани во голема тајност, а неговите учесници, избраните делегати, пред самото одржување на Заседанието ја имаа таа чест да бидат упатени за денот кога ќе се одржи Првото заседание на АСНОМ. Поради поволната околност што не се случи ништо изненадувачко и непожелно може да се констатира дека тајноста на одржувањето на Првото заседание беше строго и сериозно чувана и сочувана што треба посебно да се нагласи.

²¹⁾ Михајло Апостолски: Пролетната офанзива 1944 во Македонија, Куманово 1969, I и II дел од офанзивата, стр. 90—92.

²²⁾ Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945, Том I, книга прва, Скопје, март 1978, док. бр. 8, стр. 42.

Без да се навлегува во други аспекти на одржаното Прво заседание на АСНОМ целта на овој приказ е скромна и во ова прилика треба да се укаже дека политичкото и военото раководство на Народно-ослободителното движење на Македонија (ЦК на КП на Македонија, Главниот Штаб на НОВ и ПОЈ за Македонија, потоа и Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ) свесно и на висина на историската задача вложи навистина големи усилби самиот тек на одржување на Првото заседание на АСНОМ да биде обезбеден од сите можни непријателски изненадувања и вознемирувања. За непосредното обезбедување на Првото заседание на АСНОМ ЦК КП на Македонија и ГШ на НОВ и ПОЈ за Македонија располагаа со силите на Третата МУБ, IV Македонска бригада²³), VIII српска бригада и Косовскиот српско-црногорски одред, со силите на Кумановскиот одред, една команда на подрачје, потоа со силите на неколку команди на места со нивните борци, како и со целосната поддршка на народот од Козјачијата и Средна Пчиња. Со силите на сите наши единици групирани и распоредени на околните сртови и најважни патни правци непосредното обезбедување на манастирот „Св. Прохор Пчињски“ и одржување на Првото заседание на АСНОМ во него беше навистина обезбедено од секаков продор на непријателот кон манастирот, а големата тајност пред и за време одржување на Заседанието беше уште една гаранција повеќе за неговото успешно завршување и непречена работа.

Успешното завршување на Првото заседание на АСНОМ претставува уште една крупна победа на општествено-политичките и воените сили на НОБ на Македонија во целост. Успешното завршување на Заседанието, од друга страна, претставува уште еден голем неуспех на бугарските фашистички окупатори бидејќи тие, сè уште беа организирана воена сила, која со помошта на својата известителна служба, организирана во многу села²⁴), не успеа да дознае за овој историски настан, не успеа да дознае за одржувањето на Првото заседание на АСНОМ. Во спротивно бугарските фашистички окупатори, со употреба на авијација и своите полкови од околните градови Куманово и Врање сè уште беа во сила да направат големи пакости и штети.

За да не им се пружи било каква можност на бугарските фашистички окупатори да нанесат удари и направат штета во случај делегатите и Президиумот на АСНОМ повеќе дена да се

²³) Неколку дена пред одржувањето на Првото заседание на АСНОМ IV македонска бригада од реон на Плачковица пристигна на Козјачкиот масив.

²⁴) ВИИ ЈНА, Зборник, Том VII, књига 2, Београд 1952, стр. 356—388; Жените на Македонија во НОВ 1941—1945, Скопје, 1976, док. бр. 181, стр. 388, 389.

задржат во манастирот „Св. Прохор Пчињски“ и за ова нивно задржување да дознае бугарската известителна служба, политичкото и военото раководство на НОБ на Македонија презедо итни мерки да се напуштат просториите на манастирските конаци. По пладне на 3 август Президиумот на АСНОМ и други делегати и борци се искачија на Козјачките висини и се сместија во селото Рамно²⁵).

Президиумот на АСНОМ во село Рамно има одржано две седници на кои се донесени значајни решенија (на 6 и 14 август 1944 година).

Откако беа создадени потребни воени и политички услови Президиумот на АСНОМ ноќта 18/19 септември²⁶) ја мина реката Вардар и се смести во село Горно Врановци²⁷) каде што остана сè до ослободувањето на Скопје, а потоа премина во Скопје²⁸).

*
*   *
*

Во деновите непосредно пред одржување на Првото заседание на АСНОМ Третиот батаљон во состав на Третата МУВ доби задача²⁹): Батаљонот да се постави на позиција во двете маала над школото во село Пелинце и да го затвори правецот: село Пелинце — манастир „Св. Прохор Пчињски“. За да ја изврши оваа задача батаљонот беше задолжен да испрати зајакнато борбено осигурување во насока на село Алгуња од каде што се очекуваше изненадување од Куманово, обезбедувајќи се зад грб во насока на село Жегњане, Карловце и Враготурце каде што се очекуваше појава на бугарските пешадиски и коњички единици. При поставување на задачата беше речено дека во состав на батаљонот ќе се наоѓа началникот на штабот³⁰) на Третата МУВ, кој ќе ја контролира работата и дејствијата на батаљонот.

На позиција кај селото Пелинце Третиот батаљон остана два дена. За ова време непријателот не се појави. Кога штабот на батаљонот доби наредба да го напушти селото Пелинце и да се упати во правец на манастирот дури тогаш се дозна дека било одржано Првото заседание на АСНОМ. Кога се зборува

²⁵) Зборник на документи, АСНОМ 1944—1964, Скопје 1964, док. бр. 61—71, стр. 335—349.

²⁶) Велес и Велешко во НОВ — 15 мај 1945 година, Титов Велес 1977, стр. 415.

²⁷) Зборник на документи, АСНОМ 1944—1964, Скопје 1964, док. бр. 123—129, стр. 467—475.

²⁸) Исто, док. бр. 207—215, стр. 619—640.

²⁹) Сеќавања на авторот.

³⁰) Коста Јашмак, сега потполковник на ЈНА во пензија.

за тоа во кое време членовите на штабот на баталјонот дознале за одржување на Првото заседание на АСНОМ треба да се подвлече дека на нив не им беше кажано каков настан ќе се збидне во манастирот, туку тие, според важноста на поставената задача, нагаѓаа дека нешто значајно се случува во манастирот. Со оваа предострожност уште еднаш се потврдува дека самото одржување на Првото заседание е држано во голема тајност и за него знаеле само најодговорните раководители и оние кои биле поканети да присуствуваат на Заседанието.

Како е познато на 1 и 2 август 1944 година, додека делегатите пристигаа во манастирот и за време на одржување на Првото заседание немаше никакви изненадувања и движења на непријателските бугарски фашистички пешадиски и други сили така што Првото заседание се одржа успешно и непречено.

Самиот факт дека Првото заседание на АСНОМ беше одржано непречено недвосмислено зборува за тоа дека сите подготовки биле добро извршени, а самото одржување на Заседанието било примерно организирано.

Во чест на одржаното Прво заседание на АСНОМ Третата и Четвртата македонски бригади на 4 август извршија успешни напади на железничките станици и тоа: Третата македонска ударна бригада ја нападна железничката станица Ристовац, а Четвртата македонска бригада ја нападна жел. ст. Бујановац. И двата напади беа успешно извршени. Во нашите раце падна голем плен во оружје и други воени материјали.

По завршеното Прво заседание на АСНОМ избраните делегати се вратија во своите изборни единици за да ги известат борците, партиските активности и други патриоти за донесените решенија на АСНОМ со кои беше создадена македонската држава како рамноправна единица во рамките на Демократска Федеративна Југославија.

Jordan CEKOV-DANE

SUPPOSITION FOR HOLDING OF THE FIRST SESSION OF THE ANTI-FASCIST ASSEMBLY OF THE PEOPLES LIBERATION OF MACEDONIA (ASNOM)

S u m m a r y

The formation of the first Macedonian brigade and its success during the first three months of its existence were the first and basic suppositions for holding of the First session of ASNOM.

On the Prespa Consultation held on August, 1943 a historical decision of the CC CPM was made to start with preparations for convocation and constitution of the Anti-fascist Assembly of the People's Liberation of Macedonia — ASNOM. Moreover, the preparations for the convocation were temporarily interrupted because of the Spring Offensive of the Bulgarian fascist occupiers which began in May of 1944. As the Spring Offensive ended successfully, the Initiative Committee went on with preparation for convocation of the first session of ASNOM. As the most convenient day for holding of Ilinden, at the Monastery of Prohor Pčinški.

At the end the author concludes that this convocation held in secret was very successful and important for the Macedonian people and development of its statehood.